

24. Szumiło, M. (2021). Polityczny realizm Symona Petlury. [w] Symon Petlura Przywódca niepodległej Ukrainy / pod red. M. Szumily. Warszawa, p. 13–54.

25. Uwarunkowania polityki Polski wobec Ukrainy. URL: <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Uwarunkowania-polityki-Polski-wobec-Ukrainy.pdf> (15.06.2024).

26. Zagadka zachodniej granicy polskiej – gra Stalina. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ocw-Uli8TOE> (06.08.2024).

Матеріал надійшов до редакції 14.06.2024 р.

УДК 323.28(470):355.48(477:470)

Олександр Моцик,

кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій,
Національний авіаційний університет,
olexander.f.motsyk@gmail.com;

Олександр Гіренко,

кандидат юридичних наук,
o.girenko26@gmail.com;

Анна Гіренко,

кандидат економічних наук,
провідний інженер відділу координування проєктів
технічної допомоги Дирекції з міжнародного співробітництва,
АТ «НАЕК «Енергоатом»,
girenko29@gmail.com,
DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-191-210

ЯДЕРНИЙ ТЕРОРИЗМ МОСКВИ ПРОТИ КИЄВА ТА КОЛЕКТИВНОГО ЗАХОДУ ЗАГАЛОМ У КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ Й СИЛОВОГО ЗАХОПЛЕННЯ ТА ОКУПАЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ АЕС

У статті розглянуто питання ядерного тероризму та ядерного шантажу росії, які держава-агресор здійснює в рамках, зокрема злочину силового захоплення й окупації Запорізької АЕС. Зроблено історичний екскурс атак на ядерні

об'єкти в минулому з констатацією, що злочин москви на ЗАЕС є першим в історії атомної енергетики захопленням функціонуючої атомної станції однієї країни збройними силами іншої. Наголошено, що станом на сьогодні міжнародне право кодифіковане лише щодо злочинів проти атомних об'єктів у формі актів ядерного тероризму, що здійснюються окремими особами чи групами осіб без причетності до них держав. Водночас ядерний тероризм держав-терористів, держав-спонсорів тероризму не кодифікований і, як засвідчила агресія росії проти України, потребує невідкладної кодифікації, тобто розробки й прийняття відповідних конвенцій. У статті розглянуто також питання м'якого права МАГАТЕ, що спрямоване на захист ядерного матеріалу.

Ключові слова: агресія росії проти України, державний ядерний тероризм, ядерний тероризм, держава-терорист, держава-спонсор тероризму, ЗАЕС, МАГАТЕ, Додатковий протокол I 1977 р. до Женевської конвенції 1949 р., Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. (ICSANT).

Oleksandr Motsyk,
National Aviation University;

Oleksandr Girenko,
Ph.D in Law;

Anna Girenko,
Ph.D in Economic,
leading engineer of the project coordination department
technical assistance of the Directorate for International Cooperation,
JSC «NAEK "Energoatom" »

**MOSCOW'S NUCLEAR TERRORISM AGAINST KYIV
AND THE COLLECTIVE WESTERN WORLD IN GENERAL
IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S FULL-SCALE WAR AGAINST
UKRAINE AND THE FORCEFUL SEIZURE AND OCCUPATION
OF THE ZAPORIZHZHYA NUCLEAR POWER PLANT**

The article covers issues of nuclear terrorism and nuclear blackmail of Russia, which the aggressor state carries out as part of, in particular, the crime of forcible seizure and occupation of the Zaporizhzhia NPP. A historical tour of attacks on nuclear facilities in the past is made, with the statement that Moscow's crime at the ZNPP is the first in the history of nuclear power, with the seizure of a func-

tioning nuclear plant of one country by the armed forces of another. It is emphasized that, as of today, international law is codified only with regard to crimes against nuclear facilities in the form of acts of nuclear terrorism committed by individuals or groups of individuals without the involvement of states. At the same time, nuclear terrorism by terrorist states and state sponsors of terrorism is not codified and, as shown by Russia's aggression against Ukraine, requires urgent codification, that is, the development and adoption of relevant conventions. The article also considers the issue of the IAEA's soft law aimed at protecting nuclear material.

Key words: Russia's aggression against Ukraine, state nuclear terrorism, nuclear terrorism, terrorist state, state sponsor of terrorism, ZNPP, IAEA, Additional Protocol I of 1977 to the Geneva Convention of 1949, Convention on the Physical Protection of Nuclear Material of 1979 (CPPNM), International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism of 2005 (ICSANT).

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Використання мирного атому для генерації чистої та дешевої електроенергії як корисної для людства протипаги катастрофічному потенціалу ядерної зброї стало важливою віхою в історії. 8 грудня 1953 р. Президент США Д. Ейзенхауер у своїй знаменитій промові «Атом для миру» на сесії Генеральної Асамблеї ООН закликав Світове Співтовариство до якнайшвидшого розвитку мирного використання атомної енергії [1]. Станом на березень 2024 р. у світі функціонувало 440 атомних реакторів, 60 реакторів перебувало на стадії будівництва й 114 заплановано до будівництва [2].

Десятки років провідні атомні держави активно співпрацювали задля створення надійних механізмів регулятивного контролю у сфері атомної генерації електроенергії, які б унеможливили загрози ядерних катастроф на об'єктах атомної енергетики, у тому числі тоді, коли ядерні об'єкти опинилися в театрі воєнних дій. Проте 4 березня 2022 р. сталося те, що, загалом, було неможливим у сучасному цивілізованому світі (збройний напад, силове захоплення та мілітаризація російськими збройними силами найбільшої атомної електростанції Європи – Запорізької АЕС) [3].

В один момент росія перетворила ЗАЕС із мирного об'єкта генерування чистої електроенергії у воєнний об'єкт – потенційну зброю масового знищення. Використання путінською росією ЗАЕС як «ядерного заручника» в її війні проти цивілізованого світу вчергове підтвердило абсолютну неадекватність кремлівського режиму, який до цього позиціонував

себе як такого, що претендував на особливу роль у забезпеченні світового правопорядку. Наслідком цього безпрецедентного акту «новітнього» ядерного тероризму стало не лише протиправне порушення норм міжнародного гуманітарного та атомного права, перетворення агресором Запорізької АЕС углибоко фортифіковану військову базу, але й використання її агресором для ядерного шантажу з метою, зокрема, зупинки операції Збройних сил України зі звільнення окупованих територій [4]. Москва також застосовує захоплену ЗАЕС для ядерного шантажу Європи, щоб змусити як самі європейські країни, так і США та інших наших партнерів відмовитися від військової й будь-якої іншої підтримки України [5].

Аналіз останніх досліджень. Тема використання російським агресором окупованої Запорізької АЕС як інструменту ядерного тероризму, а також ядерного шантажу, поки що достатньо нерозроблена. Є багато вітчизняних і закордонних досліджень, що стосуються ядерного тероризму, суб'єктом якого є фізичні особи, але існує обмаль праць, які стосуються наукової розробки теми державного ядерного тероризму як загалом, так і того, що стосується безпосередньо російської окупації ЗАЕС. У цьому контексті доцільно згадати публікації, зокрема, О. Брусиловської, П. Діккінсона, С. Крепс, М. Фурмана, Р. Месерва, А. Ауста.

Мета статті – аналіз поняття «державний ядерний тероризм», зокрема, на прикладі злочину росії щодо Запорізької АЕС, та дослідження наявних конвенційних норм у сфері ядерного тероризму з метою розширення їх дії на ядерний тероризм, який здійснюється державою.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Із початку повномасштабної війни й до сьогодні росія продовжує демонструвати свою імперську зухвалість. Наприклад, 16 січня 2024 р. на нараді міської влади московської області путін заявив, що «неможливо змусити нас відмовитися від тих завоювань, які ми здобули» [6]. Адже використання метафоричного ядерного щита повинно демонструвати, за задумом агресора, його рішучість зберегти контроль над окупованими українськими територіями будь-якою ціною.

Уся діяльність окупантів на території ЗАЕС свідчить, що вони розглядають станцію як неконвенційну ядерну бомбу, яку можна буде застосувати у випадку, якщо справи підуть не за їхнім сценарієм та, як це притаманно кремлівській політиці, звинуватити в цьому Україну або Захід.

Як зазначає Міжнародний Комітет Червоного Хреста, будь-яка аварійна ситуація на ЗАЕС може призвести до радіаційного опромінення та

радіоактивного забруднення, які матимуть серйозні коротко- й довготермінові наслідки для здоров'я людини та навколишнього середовища, масштаби яких у часі й просторі важко передбачити. Радіоактивний матеріал може поширюватися на великі території та мати руйнівний вплив на екосистеми, сільське господарство й продовольчу безпеку, піддаючи велику частину населення коротко- та довгостроковому ризику захворюваності й смерті, а дезактивація території займає багато часу, а в деяких випадках буде неможливою [7].

Відсутність дієвої реакції на протиправне захоплення та мілітаризацію ядерного об'єкта під час збройного конфлікту створює небезпечний прецедент, за якого в майбутньому інші потенційні агресори вважатимуть можливим учиняти такі самі дії й при цьому бути впевненими, що міжнародні інструменти стримування, міжнародне право та власні зобов'язання нічого не варті. За таких обставин надзвичайно актуальним є розгляд поняття ядерного тероризму, що вчиняється державою, та з'ясувати, що дало змогу росії піти на такий небезпечний крок.

У сучасному світі ядерний тероризм становить одну з найсерйозніших загроз глобальній безпеці з потенціалом не бачених досі катастрофічних наслідків. Тому визначення його поняття вимагає точного розуміння основних складників такої протиправної діяльності, які зафіксовані в наявних міжнародних документах. У цій статті розглянуто відповідні аспекти, проливається світло на сучасну ситуацію й історичні приклади.

Напади на ядерні об'єкти та інші установки ядерного паливного циклу простежували й раніше, як під час збройних конфліктів, так і в мирний час, проте збройне захоплення й утримання діючої АЕС державою-агресором є унікальним явищем.

Історії відома низка випадків, коли здійснювались атаки на ядерні об'єкти під час таких збройних конфліктів, як:

- багаторазові спроби знищити об'єкт Norsk Hydro, який виробувався нацистською Німеччиною для виробництва важкої води в районі Телемарк, Норвегія, під час Другої світової війни (1942–1943 р.р) [8];
- атака на хімічний комплекс у Хуннамі, Північна Корея, який переробляв монацит для радянської ядерної програми (1950 р.) [9];
- напад на дослідницький реактор Осірак (1980 р.) під час ірано-іракської війни, який будувався в Іраку і який іранська авіація розбомбила, пошкодивши допоміжні будівлі, але не влучила в самий реактор [10];
- сім повітряних атак Іраку між 1984 і 1988 рр. на іранську АЕС Бушер, яка на той час перебувала на глибокій стадії будівництва і яку знищено вщент [11];

• під час війни в Перській Затоці (1990–1991 рр.) США знищили численні іракські ядерні об'єкти: Центр ядерних досліджень Тувейта, завод зі збагачення урану в Тармії, завод із виробництва суперфосфатних добрив в Аль-Каїмі і завод із виробництва комбікормів у Мосулі; вважається, що всі ці об'єкти використовувалися Саддамом Хусейном для виробництва в перспективі ядерної або хімічної зброї [12].

Проте всі попередні випадки атак на ядерні об'єкти корінним чином відрізняються від того, що росія здійснила в Україні. По-перше, усі згадані вище атаки мали за мету завдати критичної шкоди ядерним об'єктам, які планувалося використовувати для розробки ядерної зброї державами, у яких на той час правили диктаторські режими, що, до того ж, вели загарбницькі війни, як нацистська Німеччина, або іншим чином застосовували силу в порушення Статуту ООН й інших основоположних принципів і норм міжнародного права. Тобто шкода завдавалася тим об'єктам, які потенційно могли бути використані для створення ядерної загрози сусіднім державам і світу загалом.

У випадку із Запорізькою АЕС ситуація є зовсім іншою. По-перше, ця атомна станція з моменту її введення в експлуатацію генерувала лише мирну енергію – понад 50 % усієї атомної електроенергії України, жодним чином нікому не загрожувала, у жодних ядерних або будь-яких інших військових програмах не використовувалася. Та й відома вона була лише в колах, пов'язаних з атомною енергетикою. Тепер про ЗАЕС знає весь світ, навіть більше ніж про ЧАЕС чи Фукусіму, які свого часу привернули увагу відомими аваріями. Знає тому, що росія перетворила її в ядерну загрозу для Європи. По-друге, жодна військова атака раніше не була спрямована на будь-яку діючу атомну електростанцію зі значними запасами опроміненого ядерного палива в активних зонах реакторів та в сховищах відпрацьованого ядерного палива безпосередньо на майданчику станції. Розуміємо, що на території ЗАЕС міститься значно більше радіоактивних матеріалів, ніж було на будь-якому ядерному об'єкті, що раніше піддавались атакам. По третє, ЗАЕС перебуває під гарантіями Міжнародного Агентства Атомної Енергетики (МАГАТЕ), тобто під технічним контролем МАГАТЕ, за допомогою яких Агентство слідкує за тим, щоб ядерні матеріали та технології використовувалися лише в мирних цілях. Усі українські ядерні об'єкти перебувають під гарантіями цієї міжнародної організації в рамках Угоди про гарантії з МАГАТЕ від 21 листопада 1995 р. й Додаткового протоколу від 15 жовтня 2000 р. до неї [13].

Ураховуючи попередній досвід атак на ядерні об'єкти, у міжнародному гуманітарному праві сформували декілька правових інструментів для

попередження ризиків, що пов'язані з викидом радіації під час збройних конфліктів. Так, Додатковий протокол I 1977 р. до Женевської конвенції 1949 р. передбачає, що атомні електростанції та інші пов'язані з ними ядерні об'єкти, такі як сховища відпрацьованого ядерного палива, є «цивільними об'єктами» і, як такі, проти яких не повинні проводитися військові операції. Усі цивільні ядерні установки, атомні електростанції користуються захистом від нападу [14].

6 червня 2023 р. Росія порушила ст. 55 та 56 Додаткового протоколу I Женевської конвенції, здійснивши руйнування дамби Каховської ГЕС, що призвело до різкого спаду води у водосховищі, яке є важливою складовою частиною екосистеми південної України та невід'ємною частиною системи охолодження реакторних установок Запорізької АЕС.

Також Додатковий протокол I вимагає від сторін міжнародного збройного конфлікту вживати заходів для захисту цивільних об'єктів, у тому числі укладати подальші угоди між собою щодо забезпечення додаткового захисту ядерних об'єктів. Унікальним прикладом подібного підходу є Індійсько-Пакистанська угода про ненапад 1988 р. [15]. Згідно з цією угодою, обидві держави погодилися жодним чином не атакувати будь-які ядерні установки одна одної.

Зазначимо й те, що росія, хоч і ратифікувала Додатковий протокол I, проте у 2019 р. вийшла з нього, що мало би викликати занепокоєння [16]. Можна спрогнозувати, що цим кроком росія намагається вивести себе з-під юрисдикції спецкомісії ООН – Міжнародної комісії зі встановлення фактів порушень прав цивільного населення в умовах війни. Така дія фактично мала вказати, що росія почала позбавлятися будь-яких стримуючих її міжнародно-правових інструментів, щоб відкрито вести повномасштабні військові дії із застосування масових ударів, які обов'язково несуть жертви серед цивільного населення [17]. Очевидно, уже у 2019 р. путін готувався до повномасштабної агресії проти України.

Ядерна безпека та ядерний тероризм

Піонером у розробці правил і стандартів у сфері ядерної безпеки можна вважати МАГАТЕ. У червні 1972 р. ця міжнародна організація підготувала перший документ із ядерної безпеки під назвою «Рекомендації щодо фізичного захисту ядерного матеріалу». Він започаткував «м'яке право» МАГАТЕ, яке спрямоване на захист ядерних матеріалів від незаконного заволодіння чи диверсій. Оновлений і перевиданий у 1975 р. документ став першою віхою в процесі розвитку міжнародної структури ядерної безпеки й активно використовувався та переглядався кілька разів протягом наступних десятиліть [18].

Терористичні атаки на Сполучені Штати 11 вересня 2001 р. стали ще одною віхою в розвитку міжнародної системи ядерної безпеки [19]. Хоча самі акти тероризму не стосувалися ядерних чи радіаційних матеріалів, МАГАТЕ, Комісія ядерного регулювання США (NRC) [20] та Парламентський офіс Великобританії з питань науки й технологій [21] з урахуванням способів, якими були здійснені терористичні атаки 11 вересня 2001 р., констатували, що наявні ядерні реактори не спроектовані таким чином, щоб витримати падіння великого комерційного літака. Відповідно, потенційне використання терористами такої тактики проти атомних електростанцій може призвести до надпотужної техногенної катастрофи із гігантським впливом на мільйони людей, інфраструктуру та навколишнє середовище. Ці події дали потужний політичний поштовх для подальшої концептуалізації та реалізації більш комплексних основ ядерної безпеки.

Міжнародне визначення «ядерної безпеки» закріплено у 2005 р. у документі Генеральної конференції МАГАТЕ, який прирівнював ядерну безпеку до захисту від ядерного тероризму [22]. Поняття «ядерного тероризму» включене до Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму (ICSANT) 2005 р. [23]. Порівняння визначення «ядерної безпеки» в документі МАГАТЕ з визначенням «ядерного тероризму» в ICSANT підтверджує, що перше тепер розуміємо як захист від останнього.

Ядерний тероризм можна визначити на основі наявних на сьогодні норм міжнародного права як використання або загрозу застосування ядерних матеріалів або пристроїв недержавними суб'єктами, тобто індивідами або групами, для досягнення політичних, ідеологічних, релігійних або психологічних цілей. Основними характеристиками, що визначають ядерний тероризм, є намір спричинити масове знищення, використати психологічний вплив ядерної зброї та залякати чи примусити уряди чи суспільства вчинити певні дії чи утриматися від певних дій.

При цьому ICSANT чітко вказує, що протиправними діями в розумінні Конвенції можуть вважатися лише зловмисні дії, які вчинені особою або групою осіб, а її стаття 4(2) уточнює, що на дії збройних сил держави під час збройного конфлікту або збройних сил держави під час проведення військових операцій від імені держави не поширюються положення цієї Конвенціїю.

Потрібно констатувати, що наявна наразі міжнародна структура ядерної безпеки, зорієнтована й розроблялася для попередження чи ліквідації загроз, які пов'язані лише з недержавними акторами. Створена після Другої світової війни система міжнародної безпеки залишила поза увагою можливість використання державами тероризму як способу веден-

ня зовнішньої політики. Відповідно, МАГАТЕ визначає «загрозу» як «особу або групу осіб, які мають мотивацію, намір і здатність вчинити навмисну дію». Із 2005 р. це поняття загрози кодифіковано у двох міжнародних конвенціях, що покладені в основу системи ядерної безпеки, – ICSANT і Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 р. (CPPNM) – і впроваджено практично в усіх керівних документах серії МАГАТЕ з ядерної безпеки.

Наочним прикладом такого підходу стало відкриття Секретаріатом МАГАТЕ 3 жовтня 2023 р. у своїй штаб-квартирі тренувального центру з розробки експертизи стосовно боротьби з ядерним тероризмом. Подія, звичайно, важлива. Цей Центр займається питаннями «фізичного захисту ядерних й інших радіоактивних матеріалів, а також відстежуванням і протистоянням злочинним актам, що стосуються ядерних матеріалів та обладнання». Але, на жаль, Центр опікуватиметься лише злочинами терористів – фізичних осіб, а не держав-терористів. Отже, злочини росії на Запорізькій АЕС залишатимуться поза увагою Центру. У бюлетені МАГАТЕ щодо цієї події захоплення й утримання росією ЗАЕС узагалі не згадується, наче такої проблеми зовсім не існує [24]. Хоча Центр створено в рамках Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 р., тобто формально він мав би діяти в рамках, які визначені цією Конвенцією, держави-друзі, на пожертви яких Центр функціонує, мають можливість профінансувати та започаткувати відповідні дослідження й розробку пропозицій до нормативного регулювання.

Отже, наразі поняття державного ядерного тероризму відсутнє в міжнародних документах із ядерної безпеки, що, очевидно, трактується росією як карт-бланш у використанні ЗАЕС для ядерного шантажу. Цей прецедент чітко вказує на прогалини в міжнародному праві, які потребують негайної реакції міжнародної спільноти для того, щоб використання росією ЗАЕС із терористичною метою не стали сигналом для інших подібних дій на міжнародній арені.

Російський терористичний режим

Тероризм є продуманим застосуванням насильства для створення страху й, отже – для досягнення політичних та ідеологічних цілей, коли пряма військова перемога неможлива [25]. Тероризм фактично є засобом психологічного впливу, коли досягнути мети мирним шляхом або конвенційним застосуванням сили не видається можливим. У цьому контексті відзначимо, що збройні сили будь-якої держави незмінно беруть участь у психологічній війні проти противника як одному з елементів війни.

На це, очевидно, росія розраховувала із самого початку повномасштабного вторгнення – психологічна атака задля деморалізації українців і схилення до припинення будь-якого опору.

Захоплення українських АЕС для росії означало закріплення позицій російських збройних сил на окупованих нею територіях і шантажу України, щоб змусити припинити опір, а європейських країн – запобігати надання Києву будь-якої допомоги з їхнього боку. Захоплення Запорізької АЕС було стратегічно спланованою акцією саме задля залякування й політичного тиску. Адже під окупацією агресора майданчик станції перетворився на величезну брудну бомбу, а терористичний уряд росії може вирішити цілеспрямовано вивести з ладу ключові системи безпеки або завдати удару по частинах об'єкта, щоб викинути радіоактивний матеріал на прилеглі території.

Загалом, для СРСР, щодо якого росія неправомірно намагається закріпити за собою невідомий у міжнародному праві статус «держави-продовжувача», тероризм був досить звичною справою. Тобто це той самий фінансований державою-терористом, що використовується урядами (або частіше фракціями всередині уряду) проти власних громадян, проти фракцій усередині уряду чи проти іноземних урядів або груп. Цей тип тероризму дуже поширений, але його важко ідентифікувати переважно через те, що державна підтримка завжди залишається таємною або ж завуальованою.

Треба не забувати, що феномен тероризму не є надбанням сучасності. Тероризм як явище кристалізувався ще в ХІХ ст. й був успішно взятий на озброєння державами, зокрема в ході так званого французького «революційного терору». Політичні державні вбивства тих, хто вважався загрозою для держави чи конкретного лідера, були і є давньою традицією російської, радянської й путінської імперій. Можна згадати таких жертв радянського державного тероризму, як Симон Петлюра в Парижі в 1926 р. чи вбивство Лева Троцького в 1940 р. в Мехіко.

Крім безпосередньої організації терористичних актів за кордоном, СРСР брав значну участь у підтримці міжнародного тероризму – був спонсором тероризму, якщо застосовувати сучасну термінологію – під час холодної війни. А росія з успіхом перебрала інструменти терору до свого арсеналу тиску на міжнародну спільноту після припинення існування радянської імперії. Підхід радянських лідерів і нинішнього російського диктатора путіна до тероризму походить із їхнього аналогічного погляду на те, що насильство є основним інструментом політичної боротьби, який треба застосовувати в тих умовах, де його застосування буде корисним їхній тоталітарній ідеології [26].

Відповідно до Женевської декларації про тероризм 1987 р. [27] нинішній російський уряд відповідає всім критеріям терористичного режиму через характер акцій, спрямованих проти України і її суверенітету, зокрема:

- президент росії постійно виступає з погрозами застосування ядерної зброї – зазвичай, це буває у випадках, коли справи з війною проти України йдуть не за його планом, тобто коли росія програє на полі бою [28];

- росія розмістила ядерну зброю на території Білорусі в травні 2023 р.;

- москва здійснює безперервну кампанію дезінформації щодо підготовки диверсій збройними силами України на ЗАЕС;

- командування російських окупаційних військ цілеспрямовано прокладає траєкторії польоту російських крилатих ракет під час обстрілів території України безпосередньо над атомними станціями на висоті 100–200 м, як з метою ядерного шантажу, так і з розрахунком, що в разі збиття Україною ракети її бойовий заряд може влучити в ядерний реактор;

19 вересня 2023 р. російська ракета розірвалася за 300 м від трьох ядерних реакторів Південноукраїнської АЕС, створивши кратер шириною чотири й глибиною 2 м. Можна лише уявити, що було б, якби та ракета поцілила у реактор [29].

- окупанти здійснюють мінування ЗАЕС по периметру й, можливо, інших об'єктів ЗАЕС.

Важливо зазначити, що військові, які захопили та контролюють ЗАЕС, – це російська національна гвардія, інституція, що є окремою структурою російського Міністерства оборони і безпосередньо підпорядковується президенту росії.

Своїми злочинними діями уряд росії зухвало порушує Женевську декларацію й у цьому зв'язку підлягає персональній кримінальній відповідальності та покаранню згідно з Нюрнберзькими принципами (принцип III й IV) [30] за ядерний тероризм як складову частину воєнного злочину та злочину проти людства. Окрім того, вищі посадові особи країни-агресора відверто порушують норми міжнародного гуманітарного права й учиняють воєнні злочини, тому до них можуть бути застосовані механізми розслідування тероризму, відмови в наданні імунітетів від кримінального переслідування та притягнення міжнародними й національними судами до кримінальної відповідальності. Дії керівної кремлівської верхівки було б можливо розглядати як зловмисні вчинки групи осіб, визначені як ядерний тероризм відповідно до положень наявних конвенцій.

Можна стверджувати, що державний тероризм має ті самі методи та цілі, що й «класичний» тероризм, як це поняття закріплено в міжнародному та національному праві, передбачає політично інспіровані акти насильства

проти цивільного населення задля залякування суспільства чи урядів для досягнення своїх політичних цілей. Ключова відмінність полягає в тому, що насильство здійснюють агенти держави.

Фактори, які створюють умови для надзвичайної ядерної події на ЗАЕС

Послаблення безпеки ЗАЕС, створення атмосфери страху, непрофесійності, виснаженості персоналу, відсутність достовірної інформації про події на станції, передання контролю за процесами на території станції членам збройних формувань, які не мають права перебувати на ядерному об'єкті, повинні розглядатися як потенційне створення путінським режимом передумов для ядерної провокації на найбільшому в Європі ядерному об'єкті в Європі. Серед конкретних дій доцільно виокремити такі:

- хаотичний обстріл російськими збройними силами майданчика станції під час захоплення ЗАЕС – російські військові підрозділи неодноразово вели стрілянину з важкої зброї в напрямку будівель реакторів станції, де зберігалося ядерне паливо. Як вважає Лембіт Сіхвл (Lembit Sihver), засновник і керівник американської Cosmic Shelling Corporation, обстріли, які б призвели до потужних пожеж на ЗАЕС, вплинули б не лише на прилеглі території, але й на багато інших країн і регіонів;

На початку березня 2023 р., коли Чорнобильська й Запорізька АЕС були окуповані російськими збройними силами, українські неурядові організації, що займаються питаннями атомної енергетики, виступили з вимогою міжнародного визнання злочинних дій російських військових першим випадком ядерного терору. Експерти НУО одностайно погодилися щодо необхідності виключити росію з усіх міжнародних структур, що стосуються атомної енергетики, і притягнути її до судової відповідальності за раніше небачений акт ядерного тероризму [31].

- розміщення російською армією на території АЕС реактивних систем залпового вогню та іншого озброєння, зберігання боєприпасів і мін у безпосередній близькості до енергоблоків [32];

- використання територій, прилеглих до ЗАЕС, для обстрілу позицій ЗСУ; зафіксовано випадки, коли російські артилеристи в координації з росгвардійцями на ЗАЕС явно використовували близькість атомної електростанції, щоб убезпечити себе від будь-якої відповіді з боку ЗСУ;

- через обстріл енергетичної інфраструктури України та пошкодження ліній електропередач, що живлять ЗАЕС для власних потреб, передусім для охолодження ядерного палива, станція неодноразово зазнавала повного

блекауту – наразі із семи ЛЕП ЗАЕС живиться від однієї основної й однієї резервної, яка тривалий час може бути відключена через труднощі ремонту у зв'язку з активними бойовими діями;

- утручання російської армії та Росатому в технологічний процес роботи енергоблоків електростанції – озброєні російські солдати та представники Росатому регулярно обходять блоки, турбінні відділення й блокові щити управління, мають доступ до всіх приміщень станції, уключаючи так звані «брудні» зони з високим рівнем радіації;

- перешкоджання постачанню необхідного обладнання та запчастин для станції;

- порушення норм ядерної й радіаційної безпеки, використання несправного обладнання та зберігання великої кількості вибухових речовин на майданчику АЕС;

- допуск сторонніх осіб на майданчик станції;

- мінування території АЕС протипіхотними мінами;

- недопуск експертів МАГАТЕ до певних зон ЗАЕС, де загарбники розміщують військову техніку, наявність якої на станції росіяни нахабно продовжують заперечувати;

- обстріл і пошкодження всіх високовольтних ліній електропередачі з метою від'єднання ЗАЕС від української електромережі;

- тиск, викрадення та знущання над українськими працівниками станції, схиляння до колаборації й відмови від українського громадянства та прийняття російського;

- обмеження доступу або повний недопуск на робочі місця українських працівників станції, запідозрених у «неблагонадійності»;

- незаконні дії російських окупантів на Запорізькій АЕС, уключаючи тортури й знущання з українського персоналу, що призвели до значного скорочення кількості працівників, які нині працюють на станції. Якщо чисельність персоналу станції до окупації становила понад 11 000 чоловік, то на початок 2024 р. на ЗАЕС перебувало 360 працівників АТ «НАЕК «Енергоатом». Проте до другої роковини окупації ЗАЕС оператор українських АЕС повідомив, що окупаційна адміністрація станції остаточно закрила доступ українським спеціалістам, які до останнього не погодилися переходити працювати до російського оператора росатому;

- допуск до роботи на станції некомпетентного й неліцензованого російського персоналу. Росатом незаконно присутній як на території України загалом, так і на ЗАЕС і не має достатньої кількості співробітників, щоб компенсувати нестачу персоналу на Запорізькій АЕС. При цьому професійний рівень таких співробітників росатому недостатній

для організації її нормальної роботи, він належно не ліцензований. Російські окупанти, зокрема представники ростехнагляду, намагаються запровадити російські норми й правила експлуатації станції, оскільки український персонал Запорізької АЕС працює лише відповідно до умов українських ліцензій та української нормативно-правової бази в галузі ядерної й радіаційної безпеки, які суттєво відрізняються від російських норм. Такі дії можуть призвести до неузгодженості в процесі прийняття важливих рішень і, як наслідок, людських помилок, що може спричинити виникнення надзвичайної ситуації. Подібні дії порушують як національні, так і міжнародні норми ядерної та радіаційної безпеки, зокрема НП 306.2.106-2005 «Вимоги до проведення модифікацій ядерних установок та порядку оцінки їх безпеки» і пункт 4.44 публікації із Серії норм безпеки МАГАТЕ, № GSR Part 1 (Rev. 1) «Державна, правова та регулююча основа забезпечення безпеки», згідно з якою «будь-яка запропонована зміна, яка може вплинути на безпеку установки або діяльності, піддається розгляду та оцінці регулюючим органом»;

- призведення до деградації систем і конструкцій станції, важливих для ядерної й радіаційної безпеки через некомпетентне обслуговування; через некомпетентність спеціалістів росатому на станції зафіксовані інциденти з витоків радіоактивної води на парогенераторах під час експлуатації енергоблоків у стані «гарячий зупин». Ці випадки безпосередньо спричинені тривалим простоям обладнання енергоблоків, а також відсутністю належного технічного обслуговування, що становить пряму загрозу для ядерної й радіаційної безпеки;

- свавільна та незаконна зміна робочого стану енергоблоків, що має потенційно небезпечні наслідки.

Відповідно до статті 8(2) Конвенції про ядерну безпеку, сторонами якої є Україна та російська федерація, громадська безпека й охорона навколишнього середовища забезпечуються через систему регулювального нагляду в юрисдикціях, де працюють АЕС, незалежними національними регуляторами. Нехтуючи цією системою нагляду, росія в односторонньому порядку й незаконно узурпувала регуляторні повноваження українського ядерного регулятора та систему ліцензування, яку запроваджено для захисту населення та навколишнього середовища.

Масштаб викликів і загроз, із якими стикається сьогодні глобальний режим фізичної ядерної безпеки внаслідок злочинної війни росії проти України, є надзвичайно високим та потребує консолідації й посилення міжнародних заходів для запобігання ядерній катастрофі.

Російський терористичний режим порушив усі основоположні норми міжнародного права, які застосовуються до фізичної ядерної безпеки, і

більшість своїх власних договірних зобов'язань, проте поки що не зазнав справедливого покарання за свої злочини.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У рамках міжнародного злочину нічим не виправданої повномасштабної агресії проти України та протиправної окупації частини української території путінська росія здійснила серед багатьох інших, окремий злочин силового захоплення й протиправного утримання ядерного об'єкта – Запорізької АЕС, обстрілу інших атомних станцій. ЗАЕС окупанти перетворили в один момент із стабільного джерела електроенергії на нашіптовану важкою зброєю й заміновану військову базу – джерело ядерної та радіаційної небезпеки. Згадані злочинні дії окупантів є нічим іншим, як російським державним ядерним тероризмом і ядерним шантажем України та колективного Заходу загалом.

На жаль, тема державного ядерного тероризму практично не розроблена й пояснюється це багато в чому тим, що за десятки років експлуатації ядерних об'єктів ніхто не очікував, що одна держава може атакувати без будь-яких підстав ядерний об'єкт іншої держави та, тим більше, силою захоплювати такий об'єкт із наступним його використанням як інструменту тероризму й шантажу.

Але головне, що станом на сьогодні в міжнародному праві існує лакуна щодо визначення поняття «державний ядерний тероризм», яке б покривало державний ядерний тероризм та ядерний шантаж, а також більш загальне поняття «держава-терорист», яке б можна було використати за аналогією щодо держав, які практикують державний тероризм. Це не означає, що за вищезгадані злочинні дії росію, як державу, та її керівництво неможливо буде притягнути в міжнародних і національних судах до відповідальності за вчинення воєнних злочинів. Водночас виведення їх в окрему категорію як злочинів, що здійснюються власне конкретно самою державою-терористом, суттєво збільшило б імовірність та спростило б притягнення до відповідальності всіх державних акторів, що залучені до планування, підтримки й здійснення актів ядерного державного тероризму, а також застосування санкцій до держави-терориста, у тому числі відмови в наданні юрисдикційних імунітетів такій державі і її власності. У ситуації, що розглядається в цій статті, такою державою-терористом є путінська росія.

Беручи згадане до уваги, вважаємо за необхідне активно науково досліджувати згадану тему й у практичному плані розробити міжнародно-правовий інструмент (конвенція, договір), в якому було б закріплене

визначення ядерного тероризму та шантажу у тих випадках, коли суб'єктом таких протиправних дій є держава; описати самі протиправні дії й санкції за їх вчинення як для самих держав-терористів, так і для їхніх посадових осіб. Іншим шляхом розв'язання цієї проблеми могло б бути внесення відповідних доповнень і поправок до наявних міжнародно-правових інструментів, наприклад до ICSANT та CPPNM.

Також актуальним постає питання покарання росатому, який у російській війні проти України є невід'ємною складовою частиною окупаційного механізму москви, відіграючи роль троянського коня в незаконних спробах оперування Запорізькою АЕС і тим більше – у спробах її протиправного привласнення.

Держави, які на сьогодні імпортують російське ядерне паливо для своїх АЕС, мають якнайшвидше від нього відмовитися.

Країни, у яких росія будує АЕС, мають відмовитися від такої співпраці. У цьому контексті однозначно корисним є досвід Фінляндії, яка після початку росією повномасштабної війни проти України відмовилася від будівництва АЕС «Ханхіківі-1».

Відмова інших держав від співпраці з росією у сфері ядерного палива й будівництва АЕС позбавить москву багатомільярдних прибутків, які вона кидає на війну з Україною, та важелів впливу в майбутньому.

Санкції мають бути введені проти самого росатому, численних афілійованих із ним структур, а також проти посадових осіб цього монстра, який, окрім усього іншого, ще й задіяний у розвитку технологій і продукуванні ядерних матеріалів для виробництва та модернізації російської ядерної зброї.

Нарешті, жорстока злочинна війна Москви проти України, якою Кремль просто розтопав Статут ООН і міжнародне право загалом, свідчить про те, що путінській росії не місце в ООН, тим більше в Раді Безпеки, а в контексті окремого злочину державного ядерного тероризму – захоплення ЗАЕС, використання її для ядерного шантажу світу – також однозначно не місце в МАГАТЕ. Її діяльність у МАГАТЕ повинна бути негайно припинена з наступним повним вигнанням з агентства. Має бути також скасована квота росії на будь-які посади в Секретаріаті МАГАТЕ зі звільненням усіх співробітників за квотою москви зі Секретаріату, які здебільшого є працівниками російських спецслужб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gerhard, Peters, John, T. Woolley; University of California, Santa Barbara (December 8, 1953) "Address before the General Assembly of the United Nations on Peaceful Uses of Atomic Energy. New York City" ucsb.edu

2. “Plans For New Reactors Worldwide” World Nuclear Association. Retrieved March 2024. URL: <https://world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/plans-for-new-reactors-worldwide.aspx>
3. SS «Zaporizhzhya NPP». URL: <https://www.energoatom.com.ua/app-eng/history-zaes.html>
4. Tom Dannenbaum “Ukraine symposium – the escalating military use of the Zaporizhzhia nuclear plant” August 22, 2022; lieber institute; URL: <https://lieber.westpoint.edu/escalating-military-use-zaporizhzhia-nuclear-plant/>
5. Brusylovska, O. (2023). Russia’s Nuclear Blackmail as a Threat to the Global Nuclear Order. In: Vicente, A., Sinovets, P., Theron, J. (eds) *Russia’s War on Ukraine. Contributions to Political Science*. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-32221-1_4
6. Peter Dickinson «Confident Putin boasts of Russian “conquests” in Ukraine»; Atlantic Council of United States January 16, 2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/confident-putin-boasts-of-russian-conquests-in-ukraine/>
7. How humanitarian law applies to armed conflict and nuclear power plants, international Committee of the Red Cross, September 2, 2022. URL: <https://www.icrc.org/en/document/how-ihl-applies-to-conflict-nuclear-power-plants>
8. Kreps, S. E. and Fuhrmann, M., ‘Attacking the atom: Does bombing nuclear facilities affect proliferation?’, *Journal of Strategic Studies*, vol 34, no. 2 (Apr. 2011), pp. 175–76.
9. Futrell, R. F., *The United States Air Force in Korea, 1950–1953* (US Air Force, Office of Air Force History: Washington, DC, 1983), pp. 186, 190.
10. US Director of Central Intelligence, ‘National intelligence daily’, 1 Oct. 1980, p. 1; and *The Economist*, ‘The ghosts that hit Osirak’, 18 Oct. 1980, p. 54.
11. Spector, L. S., *Nuclear Ambitions: The Spread of Nuclear Weapons 1989–1990* (Westview Press: Boulder, CA, 1990), pp. 190, 208–209
12. Carnahan, Burrus M. “Protecting Nuclear Facilities from Military Attack: Prospects after the Gulf War.” *The American Journal of International Law* 86, no. 3 (1992); 524–41. URL: <http://www.jstor.org/stable/2203966>.
13. «Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв’язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї» 1995, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_028#Text
14. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Article 56 Protection of Works and Installations Containing Dangerous Forces. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/470-750071>
15. India–Pakistan Agreement on the Prohibition of Attack against Nuclear Installations and Facilities, 31 Dec. 1988.
16. Putin Pulls Russia Out of Convention on War-Crime Probes, Stepan Kravchenko, October 17, 2019, Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-10-17/putin-pulls-russia-out-of-convention-on-war-crime-probes?embedded-checkout=true>
17. Підготовка до війни чи страх перед трибуналом. Чому Путін протиставляє Росію міжнародному гуманітарному праву, Ірина Штогрін, 19 жовт. 2019, Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-viyna-gumanitarne-pravo/30225406.html>
18. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, INFCIRC/274/Rev. 1, IAEA, Vienna (1980).

19. Dr. Richard, A.; Meserve, Reflections on nuclear security the usa's top nuclear regulator reviews the 9/11 response. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull44-2/44203090812.pdf>

20. Farneth, M. Nuclear power and the terrorist threat. Washington DC: Physicians for Social Responsibility. URL: www.psr.org

21. Oxford Research Group. Security and nuclear power. Secure energy: options for a safer world. Factsheet 1. Nov 2005. URL: www.oxfordresearchgroup.org.uk

22. IAEA, General Conference, 'Nuclear security – Measures to protect against nuclear terrorism: Progress report and nuclear security plan for 2006–2009', Report by the Director General, GC(49)/17, 23 Sep. 2005, para. 2.)

23. International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, opened for signature 14 Sep. 2005, entered into force 7 July 2007.

24. IAEA Training Centre for Nuclear Security Opens Doors to Build Expertise in Countering Nuclear Terrorism, 03 Oct 2023. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/press-releases/iaea-training-centre-for-nuclear-security-opens-doors-to-build-expertise-in-countering-nuclear-terrorism>

25. Aust, Anthony. 2005. "Terrorism." In *Handbook of International Law*, Cambridge: Cambridge University Press. chapter, 283–97.

26. Kuromiya, H. (2005). Accounting for the Great Terror. *Jahrbücher Für Geschichte Osteuropas*, 53(1), 86–101. URL: <http://www.jstor.org/stable/41051345>

27. "The Geneva Declaration on Terrorism" UN General Assembly Doc. A/42/307, 29 May 1987, Annex

28. Josep, Borrell: Polska przoduje w udzielaniu wsparcia wojskowego UE dla Ukrainy. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1514428%2Cjosep-borrell-polska-przoduje-w-udzielaniu-wsparcia-wojskowego-ue-dla>

29. Ukraine accuses Russia of "nuclear terrorism" after strike near power plant, September 19, 2022, CBS NEWS. URL: <https://www.cbsnews.com/news/ukraine-russia-missile-struck-close-nuclear-plant/>

30. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nüremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/nuremberg-principles-1950>

31. Silence Can Be Explosive: Five Experts Urge Governments to Halt Russian Nuclear Terrorism Now, Екодія, March 11, 2022. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/silence-can-be-explosive.html>

32. Цей і наступні параграфи, в яких містяться інформація про злочинні дії окупантів, базуються на матеріалах АТ «НАЕК «Енергоатом».

33. "Fennovoima cancels Hanhikivi 1 contract with Russia", 03 May 2022; researched and written by World Nuclear News. URL: <https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Fennovoima-cancels-Hanhikivi-1-contract-with-Russia>

REFERENCES

1. Gerhard, Peters, John, T. Woolley; University of California, Santa Barbara (December 8, 1953) "Address before the General Assembly of the United Nations on Peaceful Uses of Atomic Energy. New York City" ucsb.edu.

2. “Plans For New Reactors Worldwide” World Nuclear Association. Retrieved March 2024. URL: <https://world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/plans-for-new-reactors-worldwide.aspx>
3. SS «Zaporizhzhya NPP». URL: <https://www.energoatom.com.ua/app-eng/history-zaes.html>
4. Tom Dannenbaum “Ukraine symposium – the escalating military use of the Zaporizhzhia nuclear plant” August 22, 2022; lieber institute; URL: <https://lieber.westpoint.edu/escalating-military-use-zaporizhzhia-nuclear-plant/>
5. Brusylovska, O. (2023). Russia’s Nuclear Blackmail as a Threat to the Global Nuclear Order. In: Vicente, A., Sinovets, P., Theron, J. (eds) *Russia’s War on Ukraine. Contributions to Political Science*. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-32221-1_4
6. Peter Dickinson «Confident Putin boasts of Russian “conquests” in Ukraine»; Atlantic Council of United States January 16, 2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/confident-putin-boasts-of-russian-conquests-in-ukraine/>
7. How humanitarian law applies to armed conflict and nuclear power plants, international Committee of the Red Cross, September 2, 2022. URL: <https://www.icrc.org/en/document/how-ihl-applies-to-conflict-nuclear-power-plants>
8. Kreps, S. E. and Fuhrmann, M., ‘Attacking the atom: Does bombing nuclear facilities affect proliferation?’, *Journal of Strategic Studies*, vol. 34, no. 2 (Apr. 2011), pp. 175–76.
9. Futrell, R. F., *The United States Air Force in Korea, 1950–1953* (US Air Force, Office of Air Force History: Washington, DC, 1983), pp. 186, 190.
10. US Director of Central Intelligence, ‘National intelligence daily’, 1 Oct. 1980, p. 1; and *The Economist*, ‘The ghosts that hit Osirak’, 18 Oct. 1980, p. 54.
11. Spector, L. S., *Nuclear Ambitions: The Spread of Nuclear Weapons 1989–1990* (Westview Press: Boulder, CA, 1990), pp. 190, 208–209
12. Carnahan, Burrus M. “Protecting Nuclear Facilities from Military Attack: Prospects after the Gulf War.” *The American Journal of International Law* 86, no. 3 (1992): 524–41. URL: <http://www.jstor.org/stable/2203966>.
13. «Uhoda mizh Ukrainoiu ta Mizhnarodnym ahentstvom z atomnoi enerhii pro zas-tosuvannia harantii u zviazku z Dohovorom pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi» 1995, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_028#Text (in Ukrainian).
14. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Article 56 Protection of Works and Installations Containing Dangerous Forces. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/470-750071>
15. India–Pakistan Agreement on the Prohibition of Attack against Nuclear Installations and Facilities, 31 Dec. 1988.
16. Putin Pulls Russia Out of Convention on War-Crime Probes, Stepan Kravchenko, October 17, 2019, Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-10-17/putin-pulls-russia-out-of-convention-on-war-crime-probes?embedded-checkout=true>
17. Pidhotovka do viiny chy strakh pered trybunalom. Chomu Putin protystavliaie Rosiiu mizhnarodnomu humanitarnomu pravu, Iryna Shtohrin, 19 zhovtnia 2019, Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-viyna-gumanitarne-pravo/30225406.html> (in Ukrainian).
18. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, INFCIRC/274/Rev. 1, IAEA, Vienna (1980).

19. Dr. Richard, A.; Meserve, Reflections on nuclear security the usa's top nuclear regulator reviews the 9/11 response. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull44-2/44203090812.pdf>

20. Farneth, M. Nuclear power and the terrorist threat. Washington DC: Physicians for Social Responsibility. URL: www.psr.org

21. Oxford Research Group. Security and nuclear power. Secure energy: options for a safer world. Factsheet 1. Nov 2005. URL: www.oxfordresearchgroup.org.uk

22. IAEA, General Conference, 'Nuclear security – Measures to protect against nuclear terrorism: Progress report and nuclear security plan for 2006–2009', Report by the Director General, GC(49)/17, 23 Sep. 2005, para. 2.)

23. International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, opened for signature 14 Sep. 2005, entered into force 7 July 2007.

24. IAEA Training Centre for Nuclear Security Opens Doors to Build Expertise in Countering Nuclear Terrorism, 03 Oct 2023. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/press-releases/iaea-training-centre-for-nuclear-security-opens-doors-to-build-expertise-in-countering-nuclear-terrorism>

25. Aust, Anthony. 2005. "Terrorism." In *Handbook of International Law*, Cambridge: Cambridge University Press. chapter, 283–97.

26. Kuromiya, H. (2005). Accounting for the Great Terror. *Jahrbücher Für Geschichte Osteuropas*, 53(1), 86–101. URL: <http://www.jstor.org/stable/41051345>

27. "The Geneva Declaration on Terrorism" UN General Assembly Doc. A/42/307, 29 May 1987, Annex

28. Josep, Borrell: Polska przoduje w udzielaniu wsparcia wojskowego UE dla Ukrainy. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1514428%2Cjosep-borrell-polska-przoduje-w-udzielaniu-wsparcia-wojskowego-ue-dla>

29. Ukraine accuses Russia of "nuclear terrorism" after strike near power plant, September 19, 2022, CBS NEWS. URL: <https://www.cbsnews.com/news/ukraine-russia-missile-struck-close-nuclear-plant/>

30. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nüremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/nuremberg-principles-1950>

31. Silence Can Be Explosive: Five Experts Urge Governments to Halt Russian Nuclear Terrorism Now, Ekodiia, March 11, 2022. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/silence-can-be-explosive.html>

32. Tsei i nastupni parahrafy, v yakykh mistiatsia informatsiia pro zlochynni dii okupantiv, bazuiutsia na materialakh AT «NAEK «Enerhoatom».

33. "Fennovoima cancels Hanhikivi 1 contract with Russia", 03 May 2022; researched and written by World Nuclear News. URL: <https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Fennovoima-cancels-Hanhikivi-1-contract-with-Russi>

Матеріал надійшов до редакції 15.06.2024 р.